

УДК 331.57

Чатченко Т.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та економічної політики
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна***Пономаренко А.А.***студентка
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглядаються теоретичні аспекти глобалізації та її впливу на формування ринку праці в сучасних умовах. Розглянуто питання формування ринку праці (зайнятості та безробіття). Важливе місце посідають проблеми зростання продуктивності праці, її організації та нормування і трудової міграції. Розкриті соціально-трудова відносини, їх структура, регулювання. Досліджено суміжні проблеми рівня і якості життя, вплив глобалізації на національний ринок праці. Висвітлено сучасний стан та перспективи глобалізаційних процесів у світовій економіці.

Ключові слова: ринок праці, праця, робоча сила, ціна праці, заробітна плата, глобалізація, неформальна економіка.

Чатченко Т.В., Пономаренко А.А. ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ЗАНЯТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ

В статье рассматриваются теоретические аспекты глобализации и ее влияния на формирование рынка труда в современных условиях. Рассмотрены вопросы формирования рынка труда (занятость и безработица). Важное место занимают проблемы роста производительности труда, его организации и нормирования, трудовой миграции. Раскрыты социально-трудова отношения, их структура, регулирование. Исследованы сопряженные проблемы уровня и качества жизни, влияние глобализации на национальный рынок труда. Изложено современное состояние и перспективы глобализационных процессов в мировой экономике.

Ключевые слова: рынок труда, труд, рабочая сила, цена труда, заработная плата, глобализация, неформальная экономика.

Chatchenko T.V., Ponomarenko A.A. THE GLOBALIZATION IMPACT ON EMPLOYMENT

The theoretical aspects of globalization and its influence on the formation of the labour market in modern conditions are examined in the article. Issues of labour market formation (employment and unemployment) were considered. The integral part is focused on the problems of labour productivity growth, labour productivity organization and regulation, labour migration. Social and labour relations, their structure and regulation are opened here. Studied problems associated with level and quality of life, the impact of globalization on the national labour market. Shown the present state and prospects of globalization processes in the world's economy.

Keywords: labour market, labour, labour power, labour price, wages, globalization, the informal economy.

Постановка проблеми. Складний процес становлення ринкової економіки в Україні супроводжується кризовими явищами, які виявляються у спаді виробництва, зниженні інвестиційної активності, скороченні зайнятості, появі безробіття, що набуває застійного характеру, зниженні життєвого рівня більшості населення. Наслідками системних економічних трансформацій є радикальні зрушення у структурі зайнятості, яка характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями. Становлення ринку праці в Україні як підсистеми ринкової економіки відбувається під впливом глобалізації, а також закономірностей її розвитку на етапі трансформацій і специфічних внутрішніх законів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цих проблем і, зокрема, проблем формування сфери прикладання праці і зайнятості в умовах глобалізації присвячені роботи багатьох українських вчених, наукові праці яких широко відомі за межами країни, – Д.П. Богині, І.К. Бистрякова, А.С. Гальчинського, В.М. Гееця, М.С. Герасимчука, В.М. Грицькової, Т.А. Заяць, В.Є. Козака, А.М. Колота, Лукинова, І.Л. Петрової, Л.С. Шевченко та інших.

Відзначаючи значний, а інколи основоположний внесок цих учених у вирішення теоретико-методологічних проблем зайнятості і ринку праці, слід відзначити, що численні питання його формування і розвитку (зокрема, на етапі переходу від соціалістичної планової системи господарювання до ринкової) все ще недостатньо вивчені і не отримали належного висвітлення як у науковій літературі, так і в практичній діяльності органів державної влади всіх рівнів управління.

тичній діяльності органів державної влади всіх рівнів управління.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення методологічних та практичних особливостей впливу глобалізації на зайнятості населення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні вчені, державні та політичні діячі, представники громадських рухів широко обговорюють проблеми глобалізації як один із найпопулярніших термінів. Поняття «глобалізація» є дійсно новим, і водночас по своїй суті процес глобалізації – це не феномен останніх років. Глобалізацію правомірно розглядати як вищий етап інтернаціоналізації, коли інтенсифікуються взаємозв'язки між усіма сферами світової спільноти, що приводить до переплетення економічних, соціальних, політичних, демографічних, правових, етнічних та інших сторін людської діяльності. Водночас глобалізація відрізняється від інтернаціоналізації революційним розвитком інформаційних технологій, уніфікацією правил поведінки суб'єктів у міжнародних економічних відносинах, що ґрунтується на рішеннях міжнародних організацій, транснаціональних компаній [2, с. 10].

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що в науковій літературі, присвяченій питанням глобалізації та глобалістиці як науці, немає і єдності поглядів щодо визначення сутності понять «процеси глобалізації», «глобалізаційні процеси», «глобальні процеси».

Глобалізація як стан і напрям розвитку людського суспільства, єдиного світового простору, взаємодія і взаємовплив культур і цивілізацій являє собою, на

думку більшості вчених і дослідників, процес, який охоплює політичні, економічні, соціально-культурні, соціально-природні, екологічні, демографічні, інформаційні, технологічні та інші аспекти. Нас, економістів, цікавить насамперед економічна глобалізація і в контексті теми статті її вплив на трансформацію зайнятості населення.

Існують різні погляди на глобалізацію загалом та її економічне спрямування зокрема. Під глобалізацією економіки одні автори розуміють лібералізацію міжнародних економічних відносин, інші – посилення взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії національних економік, треті – інтернаціоналізацію господарського життя різних народів на сучасному етапі, четверті – економічну інтеграцію низки країн тощо. Безумовно, наведені характеристики глобалізації правильні, але їх можна врахувати як важливі її риси. Однак, на нашу думку, вони не визначають специфічну сутність глобалізації, що відрізняє цей феномен від інших. Також визначеність глобалізації, на наш погляд, є якісно новою стадією інтернаціоналізації.

В основі процесу глобалізації лежить саме інтернаціоналізація, що стала результатом багатомірової еволюції продуктивних сил, торгових взаємин і поглиблення міжнародного поділу праці. Саме критична маса змін у міжнародних господарських відносинах, що втілилася в процесі інтернаціоналізації, тобто виході економічних процесів за національні межі, і спільне рішення кількох окремими державами загальних проблем стали причиною переходу розвитку світової економіки на якісно новий рівень – рівень глобалізації.

Глобалізація впливає на трудові відносини, національні ринки праці та зайнятість населення.

У сучасних умовах важливого значення набуває проблема відкритості економіки України: глобалізація вивільняє економічні сили, які поглиблюють вже наявну нерівність у сфері зайнятості, у рівні заробітної плати, особливо некваліфікованої і кваліфікованої робочої сили [3].

Найбільш яскраво процес глобалізації проявляється в економічній сфері, що виражається в поступовому перетворенні світового господарства в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили і знань. Тому термін «глобалізація» часто вживається у значенні «глобалізація економіки».

Основними суб'єктами світової економіки, які мають неабиякий вплив на подальший розвиток глобалізаційних процесів, є міжнародні організації (МВФ, ООН, Світовий банк, ЮНКТАД, МОП, СОТ); регіональні інтеграційні об'єднання; національні держави; транснаціональні і багатонаціональні корпорації; інституційні інвестори (пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії); неурядові організації; великі міста; а також окремі видатні особистості.

При цьому спостерігається тенденція до поступового зниження ролі національних держав на користь міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань, а також транснаціональних і багатонаціональних корпорацій. У результаті глобалізації виникає загроза часткової втрати державного суверенітету окремими державами зі слабкими економіками і підпорядкування їх інтересам великого капіталу. Таким чином, поглиблюються глобальні асиметрії розвитку світового господарства, ядром і рушійною силою якого стає надвеликих капітал.

Основне завдання сучасної фази людського розвитку постає не стільки в необхідності аналізу і критики аспектів глобалізації, зосередженої на потребах у моралі і моральності, скільки у визначенні пер-

спектив встановлення стабільного світового порядку, що гарантує благополуччя і процвітання всіх членів світової спільноти, у реформуванні суспільних відносин на основі моральних принципів, збереження і захисту екосистеми, забезпечення прав людини, соціальної справедливості, міжцивілізаційного діалогу і гармонійного розвитку.

Ядром процесу глобалізації є сама людина, її ціннісний світ, її ставлення до себе, природи, планети, від якої в кінцевому підсумку буде залежати майбутнє сучасної цивілізації. Від того, як в умовах глобалізації змінюються мотиви, цінності, орієнтації її сучасників, відносини людини з суспільством, залежить історичний розвиток людства.

Важливим напрямом глобалізації економіки стала міжнародна міграція капіталу та робочої сили. Іноземні інвестиції значно прискорюють розвиток національних економік, часто з ними впроваджуються і передові технології. Приплив іноземних інвестицій здійснюється успішно, якщо уряд створює та зберігає сприятливий інвестиційний клімат в країні.

Важливим складником економічної глобалізації є широкий розвиток економічної інтеграції і поширення регіональних економічних об'єднань.

Найважливішим наслідком глобалізації економіки стало зростання соціальної нерівності в світі, зростання розриву між багатим та бідним населенням.

Розрив у рівні матеріального положення між багатими та бідними країнами доповнюється нерівномірністю в доступі до освіти, знань, інформації, що означає збереження подібної протилежності в майбутньому.

Процеси глобалізації, що загострили нерівність у країнах світу, сприяли зростанню міждержавного переміщення населення, привели до формування принципово нової міграційної ситуації в XXI столітті.

Формування економіки відкритого типу в Україні, відміна монополії держави на проведення зовнішньоекономічної діяльності, прагнення до інтеграції у світове господарство висувають до кола першочергових завдань дослідження процесів міграції у нашій країні. Потребує удосконалення вітчизняне законодавство з питань міграції, загострюється проблема у формуванні раціональних механізмів державного регулювання міграції трудових ресурсів, розробленні методів оцінки її соціально-економічного ефекту та наслідків для економічного зростання.

Міжнародна міграція робочої сили в XXI столітті стала важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного господарського життя. Трудовий потенціал, будучи найважливішим фактором виробництва, шукає своє найбільш ефективне використання не тільки в межах національного господарства, але і в масштабах світової економіки.

Міждержавна міграція населення і трудових ресурсів з'являється за наявності значного контрасту в рівнях економічного і соціального розвитку та темпах природного демографічного приросту країн, які приймають і віддають робочу силу.

Світовий досвід показує, що трудова міграція забезпечує безсумнівні переваги країнам (які як приймають робочу силу, так і поставляють її). Незважаючи на це, вона вимагає рішення і здатна породити гострі соціально-економічні проблеми [7, с. 176].

Сьогодні ринок робочої сили став невід'ємною частиною сучасного світу. Економіка як країн-експортерів, так і країн-імпортерів робочої сили залежить від того, наскільки інтенсивно буде функціонувати міжнародний ринок праці, який зараз охоплює весь світ.

Причинами міграції робочої сили є фактори як економічного, так і неекономічного характеру. До останніх належать політичні, національні, релігійні, расові, сімейні та ін.

Переважну частину українських емігрантів поглинають три країни: Німеччина, Ізраїль і США. Сюди приїздять люди переважно в ранньому працездатному віці, що одержали на батьківщині необхідну освіту і кваліфікацію. Понад п'яту частину всіх емігрантів становлять науковці, лікарі і викладачі. «Відплив умів», який збагачує людський капітал розвинутих країн, негативно відбивається на економічному стані України, загострює і без того складну демографічну ситуацію в країні.

Міграція є одним із найскладніших демографічних процесів, оскільки на міграційну поведінку населення впливає комплекс міжнародних, політичних, економічних і соціальних факторів.

За обсягами еміграції Україна посідає 5 місце у світі. За даними Світового банку, за кордоном знаходиться 6,6 млн. українців, які виїхали у різні роки (це майже 15% теперішньої чисельності населення країни). За кількістю емігрантів Україна поступається тільки Мексиці (11,9 млн.), Індії (11,4 млн.), Росії (11,1 млн.) і Китаю (8,3 млн.). За кордоном працюють 3,5% загальної чисельності українців, які мають вищу освіту [1].

Україна має шанс відкрити собі шлях до зростання як незалежна, цивілізована, високорозвинута європейська країна, і у досягненні цієї мети головна роль належить інтелектуальному капіталу, який потрібно не лише зберігати, але й примножувати [4, с. 5].

Зайнятість у сучасній економіці є індикатором рівня як економічного, так і соціального розвитку. Незважаючи на кризові явища, від яких сьогодні потерпає соціально-трудова сфера, у довготривалій перспективі нашої країни загрожують кількісні виклики, пов'язані зі зменшенням чисельності населення та його старінням, а також якісні виклики, що є наслідком стрімкого техніко-технологічного прогресу.

Відповідно до сучасних технологій у сфері зайнятості очікується, що глобалізаційні процеси коригуватимуть просторовий розподіл робочої сили, що загрожуватиме Україні втратою інтелектуального потенціалу. Поряд із цим в Україні, як і в більшості країн світу, відбувається трансформація традиційної зайнятості, з'являються її нові форми та різновиди.

Провідною тенденцією у сфері зайнятості в країні є поступове зменшення обсягів стандартної зайнятості та, відповідно, зростання масштабів нестандартних видів зайнятості.

Визначення зайнятості, запропоноване вітчизняним законодавством, може застосовуватися як до стандартної (формальної), так і до нестандартної (неформальної) зайнятості, адже у ньому зазначено лише, що це діяльність для задоволення особистих та суспільних потреб, яка, як правило, приносить дохід [7].

Варто зазначити, що немає єдиного підходу до визначення нестандартної зайнятості, з цього приводу у науковців існують суттєві методичні розбіжності. Досить часто нестандартну зайнятість трактують як таку, що перебуває поза межами нормативного регулювання і передбачає ухиляння від оподаткування (так звана оптимізація оподаткування). Згідно з іншим підходом, така зайнятість пов'язана з нестандартними умовами праці (гнучкий робочий графік, дистанційна зайнятість, самозайнятість та ін.).

Таблиця 1
Міграційний рух населення
у січні-червні 2017 року (осіб)

	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	165 463	161 656	3807
Вінницька	330	2553	-2223
Волинська	958	1703	-745
Дніпропетровська	30 941	7742	23 199
Донецька	1025	18 466	-17441
Житомирська	4185	4584	-399
Закарпатська	1862	1927	-65
Запорізька	88	2070	-1982
Івано-Франківська	5395	4649	746
Київська	25 738	10 259	15 479
Кіровоградська	3879	4311	-432
Луганська	103	15 411	-15 308
Львівська	11 003	10 100	903
Миколаївська	438	2206	-1768
Одеська	7310	6007	1303
Полтавська	6597	6987	-390
Рівненська	5066	5577	-511
Сумська	6062	6614	-552
Тернопільська	484	1237	-753
Харківська	29 181	20 641	8540
Херсонська	590	1640	-1050
Хмельницька	567	2021	-1454
Черкаська	6244	6314	-70
Чернівецька	1329	1600	-271
Чернігівська	2191	3546	-1355
м. Київ	13 897	13 491	406

Джерело: [5]

Поштовхом до стрімкого розвитку нестандартних форм зайнятості стали трансформаційні процеси у сфері соціально-трудоких відносин. Це стало наслідком того, що часто традиційна практика закріплення робочого місця за працівником на тривалий термін втратила свою актуальність, розвиток інформаційних технологій створив передумови для утвердження новітніх режимів праці (гнучкий робочий графік, використання запозиченої праці, самозайнятість тощо).

Основними причинами поширення нестандартної зайнятості є прагнення роботодавців до зменшення витрат, пов'язаних із необхідністю дотримання трудового законодавства, оптимізація податкових відрахувань та виконання інших соціальних зобов'язань. Перехід до зайнятості на нестандартних умовах доволі часто відбувається з ініціативи роботодавців, для працівників такий перехід зазвичай пов'язаний з ліквідацією традиційних робочих місць. Трапляється, що особи, які фактично є найманими працівниками, часто залишаються без захисту, передбаченого стандартною зайнятістю. Зміни в статусі працівників пов'язані ще й з розвитком малого бізнесу, існуванням неформальної економіки та прихованої зайнятості, а також інших умов, за яких встановити факт наявності трудових відносин доволі складно.

Процес трансформації стандартних трудових відносин і постійної зайнятості в нестандартні і нестабільні форми, який супроводжується послабленням захисту працівників та інтенсифікацією праці, називають прекарізацією. Особливостями цього процесу

в Україні є специфічне використання аутсорсингу як форми залучення праці і поширення прихованих трудових відносин. Розвиток інформаційних технологій в Україні привів до поширення дистанційної зайнятості. Цей різновид зайнятості користується особливою популярністю як серед працівників, так і серед роботодавців.

Трансформації соціально-трудова відносин, рівень розвитку та інформаційних технологій та низка інших соціально-економічних чинників привели до виникнення та розвитку новітніх тенденцій у сфері зайнятості. Особливо важливим є зростання масштабів нестандартних видів зайнятості, поширення аутсорсингу, аутстафінгу, лізингу персоналу, дистанційної зайнятості. Хоча ці форми нестандартної зайнятості успішно функціонують на території нашої країни, вони досі перебувають поза правовим полем. У проекті Трудового кодексу, основоположного документу, який регулює трудові відносини, на жаль, ці терміни відсутні. Подальших досліджень також потребують можливості використання іноземного досвіду в регулюванні нестандартних форм зайнятості із забезпеченням захисту прав найманих робітників поряд зі створенням сприятливих умов для іноземних інвесторів.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки цього дослідження, слід відзначити, що найважливішою передумовою та складовою частиною формування сучасних соціально-економічних умов в Україні є становлення нового ринку праці як методу регулювання зайнятості, сукупності економічних, організаційних та правових відносин, що складаються з приводу реалізації попиту та пропозиції робочої сили. Зайнятість – це не тільки індивідуальне право людини на працю, а й колективна економічна необхідність. Робоче місце – це не побічний продукт економічного розвитку.

Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток людства в останній чверті ХХ ст. відбувається під знаком глобалізації. Її економічний складник пов'язаний насамперед із джерелами, факторами, формами господарського розвитку.

Нині глобалізація стає постійно діючим фактором майже всіх сфер внутрішнього і міжнародного економічного життя. Значною мірою торкнулася глобалізація і ринку праці, як світового так і українського.

Вплив процесів глобалізації на стан ринку праці наочно простежується на прикладі нашої країни, де реальністю є «вимивання» з національного ринку праці робочих місць із високим і середнім «освітнім

рівнем», створення робочих місць, що погіршують професійну структуру зайнятості, утруднення перспектив зайнятості в галузях, які можуть і мають стати пріоритетними, зростання незатребуваності накопиченого людського капіталу тощо.

Різні грані глобалізації (зокрема, дерегулювання ринків праці, приватизація державних підприємств і лібералізація міжнародної торгівлі і фінансів) зробили значний вплив на світ праці: у багатьох країнах ми спостерігаємо процес інформатизації економіки і, отже, погіршення умов праці; вражаючий прогрес, досягнутий інформатизаційними і комунікаційними технологіями, дає можливість все більшій кількості людей виконувати роботу вдома; стратегія передачі частини своїх функцій іншим підрядчикам, що здійснюється багатьма компаніями з метою зниження виробничих витрат, підсилює феномен «завуальованих трудових відносин», що означає повторне прийняття на роботу або звільнення працівників як «незалежних» субпідрядників, що не мають прав ні на які соціальні виплати і допомоги.

Необхідною умовою становлення цивілізованого і регульованого ринку праці у перехідній економіці України має стати формування раціональних споживчих бюджетів як основи для встановлення мінімального рівня заробітної плати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Migration Report 2013 [Електронний ресурс] / International Organization for Migration. – Geneva, 2013. – Режим доступу: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2013_EN.pdf.
2. Безматерных В.Г. Глобализация экономики и ее влияние на социально-трудоу сферу в Украине / В.Г. Безматерных // Проблемы материальной культуры – ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ. – 2011. № 197. – С. 10-11.
3. Горемыкин В.А., Морозкин О.К. Системы управления персоналом Методика составления. Реальный пример. – М.: ЦИПКК АЛ, 2004.
4. Грішнова О. Конкуреноспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці: проблеми і виклики / О. Грішнова, В. Синенко // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 1. С. 4-7.
5. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс] // Офіційний сайт державної служби статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Макроэкономика: Соц.ориентир.подход: Учеб. пособие / Э.А. Лутохина, В.В. Козловский, В.Н. Бусько и др.; Под ред. Э.А. Лутохиной. – Мн.: Тесей, 2009. – 320 с., с. 176.
7. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/803-12>.